

Buržoazie proti kulturnímu pokroku

Úpadek a rozklad buržoazní osvěty a vznikání a růst revoluční kultury, proletářské a socialistické, - děj, jehož jsme v této době svědky -, je obsáhlý proces, jehož vnitřní logika je značně složitá. Bylo by to zjednodušováním, kdybychom tento proces pojímali jako prostý bankrot a úpadek **buržoazní** vzdělanosti a zapomínali, že právě z tohoto bankrotu a úpadku, z tohoto **rozkladu** buržoazní kultury děje se i vklad a uvolňují se tvůrčí síly pro vytvoření kultury socialistické. Kulturní svět totiž není konsolidovanou, jednotnou a homogenní pevností, daleko spíše je to doména ve stavu anarchie, podobně jako je ve stavu anarchie kapitalistické hospodářství. A tak jako systém kapitalistického hospodářství je rozrušován jednak hlubokými rozpory mezi jednotlivými kapitalisty, trusty, koncerny a státy s protichůdnými a navzájem nepřátelskými zájmy a nesmiřitelným rozporem mezi společenskou formou organizace výroby a individuálním přivlastňováním rezultatů společenské práce (rozporem, jehož výrazem je třídní boj buržoazie a proletariátu), tak je kulturní svět podobně rozkládán jednak soupeřstvím rozmanitých ideologií (a skupin ideologů), které jsou odrazem rozličných zájmů určitých skupin vládnoucí třídy a vrstev s ní spojených, a jednak osudným rozporem mezi příliš mocným rozmachem a pokrokem vědecké i umělecké tvorby s kulturními a sociálními poměry, s prostředím, které není schopno a ani nechce pochopit a uplatnit ten vědecký a kulturní pokrok, který byl dostižen v tomto prostředí. Pokud se týká kolize zájmů určitých sociálních skupin (uvnitř rámce vládnoucí třídy), jejíž **odrazem** v kulturní oblasti jsou kolidující různé ideologie, je třeba si uvědomiti, že „dělba práce ... se pak projevuje i u vládnoucí třídy jako dělba mezi duševní a hmotnou prací, takže uvnitř této třídy vystupuje jedna část jako myslitelé této třídy..., kdežto druzí mají k těmto myšlenkám a iluzím spíše trpný a receptivní postoj, protože jsou aktivními členy této třídy ve skutečnosti a mají méně času k tomu, aby si vytvářeli sami o sobě iluze a myšlenky. V rámci této třídy se z tohoto jejího rozštěpení může vyvinout dokonce určitá protikladnost a nepřátelství mezi těmito dvěma částmi, ale tato protikladnost sama sebou přestává, jakmile dojde k praktické kolizi, kdy je ohrožena sama třída, a tehdy ovšem mizí i zdání, že snad vládnoucí myšlenky nejsou myšlenkami vládnoucí třídy a že mají moc odlišnou od moci této třídy.“ (Deutsche Ideologie.) Tato situace bývá často ještě více zmatena okolností, že měšťáckí intelektuálové, heroldi vládnoucích idejí, bývají většinou co do svého původu i co do svého sociálního postavení příslušníky střední třídy, v „níž se celkem smazávají interesy obou protikladných tříd“ a která je tudíž nakloněna tomu náhledu, že je socialisticky „au-dessus de la mêlée“ (povznesena nad rvačku) třídních antagonismů. „V praxi,“ píše Marx v Osmnáctém brumairu, „jeví se jejich zájmy jako bezzájmovost a jejich moc projevuje se jako bezmocnost.“

Je třeba si všimnouti, že vedle těchto kolizí měšťáckých ideologů s měšťáckou třídou jako celkem a hlavně s jejími aktivními reprezentanty, totiž hospodářskými a politickými magnáty, tedy vedle těchto kolizí, kdy „buržoazie revoltuje proti vlastním literátům“ (Osmnáctý brumaire), ale které jsou hned usmířeny, jakmile základní zájmy buržoazie jako celku jsou ve hře a v sázce, kdy tedy včerejší revolucionáři vědy a umění stávají se dnešními excelencemi a hofráty, v kulturní oblasti, v umělecké a vědecké tvorbě vyvíjí se a vývojem se postupně zostřuje hlubší a kardinálnější rozpor moderního umění a moderní vědy (a jejich některých vůdčích představitelů) s buržoazní třídou a její kulturou a ideologií. V dnešní situaci, kdy buržoazie dohrála svou historicky progresivní úlohu i v kulturní oblasti, kdy nemá již k tvorbě a pokroku energie, kdy její ideologie stává se obskurantismem a běře za vděk fašismem či klerikalismem, mohou ostatně i ony kolize buržoazních intelektuálů s buržoazními hospodářskými a politickými interesy, které dříve bývaly dočasnými a přechodnými kolizemi v rámci měšťácké třídy, vůbec přerušiti tento rámec a spojití se s třídním bojem proletariátu proti buržoazii tím spíše, že buržoazní třída sama, rozložena hlubokými vlastními vnitřními rozpory,

nemá dnes sil, aby plodně zasáhla do kulturní tvorby, již svěřuje nadále na starost jen svým žurnalistům, kněžím, cenzorům a policii.

(s. 69-71)

V Teoriích a nadhodnotě - (v knize, která podává i jasný výklad o postavení tvořivých intelektuálů v buržoazní společnosti a dělbě práce) - ukázal Marx, že **buržoazie v poměru k vývoji umění byla skoro od počátku**, po krátké revoluční periodě, **mocností regresivní** a že **„kapitalistická výroba je určitým oborům duchovní tvorby nepřátelská, jako (výtvarnému) umění a poezii“**. (Theorien über den Mehrwert I.) Vyložiti podrobněji ráz a vývoj tohoto kapitalistického nepřátelství, které se stalo přirozeně nepřátelstvím oboustranným a obapolným a které postupně nabývalo takové radikálnosti, že **rozchod s buržoazní ideologií se stal vůbec existenční formou moderního umění avantgardního v buržoazní společnosti** - znamenalo by podati v hlavních rysech obraz vývoje a sociologii umění v 19. a 20. století - což by přesahovalo rámec této kapitoly.

Dokud mocně vzrůstaly zisky a nadhodnoty, mohla popřávatí buržoazie značné peněžité obnosy takzvaným neproduktivním odborům, tj. odborům tvorby, která nepřináší přímý hospodářský a finanční užitek. V době imperialismu, a zejména v posledních letech všeobecné krize, poznává buržoazie, že vzhledem ke klesající míře zisku je nutno šetřit a že šetřiti na kultuře, na vědě, umění a na lidovém zdravotnictví je snažší, pohodlnější a pro ni účelnější než šetřiti na vojsku apod., proto zavírá školy, nemocnice, vědecké ústavy a přestává subvencovat umělecké instituce. Avšak už dříve, než se vládnoucí třída rozhodla podstatně snížití apanáže a subvence vědecké a umělecké práci, ještě v době, kdy věnovala vysoké spropitné akademickým umělcům, kteří byli oddanými lokaji boháčů a hlasateli ctnosti, morálky, vlastenectví a tepla rodinného krbu i všech ostatních buržoazních svátostí, odsoudila ono umění, které se odštěpovalo od buržoazní ideologie, které nevzdávalo poctu buržoazní velikosti a slávě, které v sobě chovalo revoltní prvky - k vyhladovění, k vypovězení ze světa, k umlčení. Učinivši umělecká díla zbožím, vyslovila buržoazie nad některými uměleckými díly, nad tvorbou avantgardního umění zároveň svůj rozsudek tím, že je učinila **nežádoucím zbožím**, zbožím, které nenalézá buržoazního kupce. Buržoazie, která dala umění svobodu, tj. podřídila je diktátu trhu a peněz, ponechala avantgardnímu umění především **svobodu umřítí hladem**. Proměnivši nejprve „básníka i vědce ve své námezdné dělníky“, vyřadila buržoazie ze svého kulturního života a knižního i uměleckého trhu nejprve ty námezdné dělníky, jejichž ideologie a smýšlení jí nevyhovovaly. Jestliže buržoazie nejprve degradovala uměleckou tvorbu na úroveň kupeckého zboží, odmítla pak takovou tvorbu, která se vzpouzela této degradaci. „Svobodný umělec“, totiž ten, který chtěl býti opravdu svobodným umělcem, nepodrobeným vládnoucí ideologií, byl od počátku buržoazního století méně svobodný než námezdný dělník - jehož svobodě prodati či neprodati svou pracovní sílu na volném trhu práce se Lenin i Marx vždycky smáli -, neboť umělec byl kromě od své mzdy a odměny, respektive od svých chlebohárců, odvislý také od **víza smýšlení**, podroben nejen diktátu uměleckého trhu, ale i útlaku cenzury. Oficiální umělec měl v buržoazním prostředí svobodu sloužiti oficiální ideologii a interesům vládnoucí třídy za tučné spropitné a posmrtné vavříny, poeta laureatus; - avantgardnímu, revoltujícímu, revolučnímu umělci, umělci, jenž s takovou buržoazní a kupeckou svobodou nesouhlasil, jenž byl přesvědčen, že svoboda umění a ducha není v tom, aby umění bylo služkou a nevěstkou kapitalistické třídy, byla ponechána jen svoboda mlčeti a hladověti, svoboda býti „prokletým básníkem“. **Měšťácká svoboda umění byla od počátku v hlubokém rozporu s vnitřním charakterem svobodného umění**, a tak nepřeklenutelný **rozpor poezie a měšťáckých vlastnických poměrů**, nepřátelství, které vytušil už Hegel a které ironicky vyličil Marx (v díle svého mládí, v humoristickém románu Skorpion und Felix a

po letech v Teoriích o nadhodnotě), vyspělo záhy v odluku avantgardního umění od buržoazní třídy a v přechod avantgardních umělců do tábora revoluce.